

Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini

Marko Dragić*

Domovina je dakle, baština te, istodobno, naslijedena situacija koja proizlazi iz te baštine, ali i ono što se odnosi na zemlju, teritorij. No još više pojam domovine uključuje vrijednosti i duhovne sadržaje koji čine kulturu određene nacije. (...) U samom pojmu domovine, sadržana je duboka veza između duhovnoga i materijalnog vida, između kulture i teritorija.

Ivan Pavao Drugi, »Sjećanja i identitet«

Sažetak

Tradicija spomena na pokojne seže u 7. stoljeće. Dušni dan uveo je 998. godine benediktinski opat iz Clunyja, sveti Odilo. Papa Klement V. službeno je taj blagdan potvrdio 1311. godine. Dušni dan (Spomen svih vjernih mrtvih) spomen je kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je taj dan bio nedjelja, prije liturgijske reforme slavio se 3. studenoga. Taj blagdan u hrvatskoj znanstvenoj literaturi gotovo uopće nije istražen. Stoga se u radu koriste suvremeni terenski zapisi nastajali od 2007. do 2012. godine u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Takvih je u radu preko trideset zapisa iz tridesetak mjesta. Dušni dan karakteriziraju obilasci groblja, molitve, plaćanje misa za pokojnike, obred oprosta, pomaganje sirotinji i zvonjava crkvenih zvona. Ti se običaji i obredi u radu multidisciplinarno interpretiraju.

Ključne riječi: molitva, obilazak groblja, cvijeće, svijeće, crkvena zvona, pomaganje sirotinji

Uvod

Kult pokojnika iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini. Katolički svijet Dušni dan štuje od 1311. godine. Međutim, taj blagdan u hrvatskoj znanstvenoj literaturi gotovo uopće nije istražen. Luka Ilić Oriovcanin u svome djelu »Narodni slavonski običaji« (1846.) uopće ne spominje te blagdane. Mijat Stojanović u svojoj knjizi »Slike života slavanskog naroda iz prirode s dodatkom slavanske

* Prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Adresa: Sinjska 2, 21000 Split, Hrvatska. E-pošta: mdragic@ffst.hr

pučke sigre« (1858.) nikako ne spominje blagdane Svih svetih i Dušni dan. Franjo Ivanišević u opsežnoj monografiji »Poljica narodni život i običaji« (1903.–1906.) ni riječju ne spominje te blagdane. Milovan Gavazzi u djelu »Godina dana hrvatskih narodnih običaja« (1939.) navodi samo nekoliko rečenica o Svim svetima i Dušnome danu.

U ovom će se radu stoga rabiti suvremeni izvorni zapisi nastajali od 2007. do 2012. godine u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Takvih je u radu preko trideset zapisa iz tridesetak mjesta.

Dušni dan karakteriziraju molitve, plaćanje misa za pokojnike, obred oprosta, obilazak groblja, cvijeće, svijeće, pomaganje sirotinji i zvonjava crkvenih zvona.

Običaji i obredi u radu se multidisciplinarno interpretiraju.

1. *Dušni dan (Spomen svih vjernih mrtvih)*

Tradicija sjećanja na pokojne seže u 7. stoljeće. Štovanje Dušnoga dana 998. godine uveo je benediktinski opat iz Clunyja, sveti Odilo. Papa Klement V. službeno je taj blagdan potvrdio 1311. godine. Dušni je dan (Spomen svih vjernih mrtvih) spomen–dan kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je taj dan nedjelja, slavi se 3. studenoga. Španjolska je 1748. godine dobila povlasticu da svećenici na Dušni dan mogu služiti tri mise: jednu po vlastitoj nakanu, drugu na nakanu Svetog oca, treću za sve pokojne vjernike. Papa Benedikt XV. (1914.–1922.) 1915. godine kanonski je dopustio da svi svećenici toga dana prikažu tri mise: jednu za pokojne vjernike, drugu na papinu nakanu, a treću na nakanu dotičnoga svećenika.¹ Dušni dan štuje se u Engleskoj crkvi, kao i u mnogim evangeličkim crkvama.

U hrvatskoj baštini *Dušni dan* još se naziva *Mrtvi dan*, *Mrtvo spomenuće* (u središnjoj Bosni), *Dan mrtvih* (u koprivničkome i mnogim drugim krajevima). U radu se nazivi rabe kako glase u određenim mjestima.

2. *Odlazak na groblja, cvijeće i svijeće*

Na Dušni se dan na groblje nosi cvijeće i pale svijeće. U novije se vrijeme taj običaj, uglavnom, pomaknuo na blagdan Svih svetih. Moguć je razlog tomu što je blagdan Svih svetih neradni dan.

Višestruka je uloga svijeća u katoličkoj tradiciji. Prvi kršćani rabili su svijeću kako bi pred zoru u katakombama za vrijeme bogoslužja imali svjetlost. Njihovom uporabom, izgledom i brojem tumači se Crkveno učenje. Jedna svijeća simbol je vjere u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u presveto Trojstvo. Šest svijeća na oltaru predstavlja neprekidnu molitvu Crkve i vječno svjetlo u svetištu. Sedam svijeća znakom su sedam sakramenata. Svijeće kod euharistijskoga obreda predočuju Kristov do-

1 Josef Quin, *Dušni dan / Spomen svih vjernih mrtvih*, u: *Suvremena katolička enciklopedija, A–M, A–E*, (prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig), Split, 2005, 275.

lazak u pričesti. Uskrsna je svijeća znak uskrsnuloga Krista. Biskupova svijeća vjernicima daje na znanje da biskup predvodi euharistijsko slavlje. U Bibliji se svijeća i svijećnjak spominju sedamdesetak puta.² O kultu pokojnika svjedoči i pokojnička svijeća.³

Na Visu su na prozorima stavljanje crne *koltrine*⁴. Prije nije bilo slika po svim grobovima i nije se moglo kupiti *sviĉih i lampijunih*. Zato je trebalo dan ranije lijepo i pažljivo zamotati u novine da se ne razbije *caklo*, povećani *letrat*⁵ od *nonota, noni, materi, oca, barbi, teti*. Na *letratu* se većinom vidio *timbar*⁶ od *legitimacije* jer u ona doba nije bio lako doći do slika. Uz to *se nosi ferol*, od gvožđa sa staklima okolo, u kojem je gorila *šterika*⁷. Sve bi se to stavilo na grob, a uokolo *cviči*. Na misi se čitalo Evanđelje po Luki, a »sveti Luka u jarbole lupa«. Ako, bi jugo donijelo kišu, uslijedio bi *tarc*⁸ put Prilova i *uzeti sliku da se ne smoĉi*.⁹

Nekoć se u Vinkovcima groblje posjećivalo tek drugoga i trećeg dana, kada su bili Dušni dani.¹⁰

Prema Gavazziju, jedva bi se moglo spomenuti »kićenje grobova cvijećem ili vijencima, škropljenje posvećenom vodom, paljenje svjetla po grobovima (katkada u vrijeme mise za pokojnika — npr. u Slavoniji)«. ¹¹

2 O tome više: Marko Dragić, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, *CuS* 4 (2010), 467–488.

3 Stara je hrvatska tradicija da se umirućima dovodi svećenik kako bi ih ispovjedio i obavio posljednju pomast. Dok svećenik ne dode, ukućani i ostali mole Gospine litanije ili neku drugu prigodnu molitvu. Kad svećenik stigne, ostali izidu van pričekati da se bolesnik ispovijedi, a potom nastave sa svećenikom moliti propisane molitve. Nakon odlaska svećenika, potiho se moli kod bolesnika ili, ako je zgodno, u nekoj drugoj prostoriji. Moli se za Božje *providenje*. Primijeti li se da bolesnik umire, a muĉi se u agoniji, stavi mu se križ u ruke, poškropi ga se i dadne mu se da popije malo posvećene vode. Upale se dvije svijeće i svi ukućani kleknu i mole Isusovu krunicu i litanije. Ako je netko dugo i teško umirao, u trogirskome se kraju vjerovalo da je to zato što se nekome u životu zamjerio. Zbog toga bi članovi njegove obitelji zamolili tu osobu da dode i oprostí bolesniku. Ako ovaj nije bio pri svijesti, ta bi osoba rekla »Neka i tebi i meni Bog oprostí«. U posljednjim trenutcima umirućem bi se u ruke stavila upaljena svijeća, da mu duši osvijetli put na drugi svijet. Svaka kuća i u dugopoljskome kraju ima kandelorsku svijeću, koju ukućani pored postelje zapale bolesniku na smrtnome času da bi mu umiranje bilo olakšano, a kad umre, zapali se uljanica (s *luminom*) da se duši osvijetli put na onaj svijet. U kući, koju je pogodila smrt, upalio bi se *lumin* ili *šterika*. U kliškomme kraju kod glave pokojnika svijetlila su dva lumina i voštanice. U kaštelanskomme kraju, kad bi netko umro, na *šemizet, kantunal* u jednoj prostoriji užgali bi se lumini i gorjeli bi osam dana *da se duša ne izgubi*. Pokojnik bi jednu noć proveo u kući, a sutradan bi bio pogreb. U prostoriji gdje je bio pokojnik osam dana bi se i Boga molilo, a u kuću pokojnikovih dolazila bi rodbina. Uvijek bi se našao netko od rodbine tko bi predvodio molitvu. Lumini bi gorili dok se molitva ne završi. Vidi: Marko Dragić, *nav. dj.*, 467–488.

4 *Koltrine* — zavjese.

5 *Letrat* — slika.

6 *Timbar* — pečat.

7 *Šterike* — svijeće.

8 *Tarc* — trk.

9 Karmen Ivanišević zapisala je 2010. godine. Kazivala joj je Dobrila Cvitanović, djev. Linĉir, rod. 1960., u Splitu. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

10 Josipa Beljo zapisala je 2011. godine u Tovarniku. Kazivala joj je 30. travnja 2011. godine u Vinkovcima njezina baka Ljubica Pletikosić–Ćolaković. Rodena je 2. travnja 1940. godine u Tovarniku. Djevojaĉko prezime joj je Beniĉ, a za sebe kaŹe da je *Sremica*. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

11 Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih obiĉaja*, III izdanje, Zagreb, 1991., str. 112.

Uz paljenje svijeća grobovi se kite cvijećem. Pritom je nekoć cvijeće moralo biti iz vlastitoga vrta, a svijeće su bile voštane. U Srijanima svijeće »lumine« nazivane su *dušice*.¹²

Na Dušni dan u mnogim krajevima, primjerice, u dugopoljskome kraju u Dalmaciji¹³, Badljevine kod Pakraca¹⁴ i drugdje pale se svijeće i na groblju i u kući za pokoj duše preminulih članova obitelji. Svijeće su u kućama gorjele duboko u noć.

U Medovom Dolcu kod Imotskoga išlo se posjetiti grobove, ali ne kao danas. Nije bilo puno cvijeća, *svića to se kašnje uvelo*. Nije bilo kopanja u grob u *kapselama* kao danas. U selu nije bilo kolica pa bi dvojica donijeli *kapsele* i stavili je u zemlju. Nije bilo spomenika, nego se postavljao križ.¹⁵

Nekoć, u Podbablju, svaka obitelj nije imala svoj *greb*, nego bi svaki zaselak imao dva, tri groba za odrasle i jedan dječji. Nije se kao danas hodalo po danu po grobljima, nego rano ujutro. Prije *Mrtvi dan* nije bio *svetac*. Do osam sati bila bi misa. Bio je to dan kao i svaki drugi radni dan, ali se nije smjelo na zemlji raditi, ni orati ni kopati, jer se vjerovalo da mrtvi počivaju u zemlji pa ih se ne smije smetati. Od luga i petrulja pravile bi se *bublje* i stavljale bi se da oko *šamatorja*¹⁶ svijetle. *Djeca su to isto pravila pa bi najviše veselja bilo od one djece čije bi bublje dulje gorile*. Na *Mrtvi dan* se nikad nije ni pjevalo ni gangalo da se ne bi smetalo mrtvima u smiraju.¹⁷

U Badljevine kod Pakraca prije 1. studenog u mnogim su se domaćinstvima izrađivali vijenci koji su se na *Dan mrtvih* stavljali na grobove najbližih. Ruže za vijence izrađivane su od raznobojnoga papira i u toj izradi pojedine su se žene toliko usavršile da ih je ponekad bilo teško razlikovati od prirodnih. Ostali dijelovi vijenca popunjavani su nekim *zelenjem* koje ne bi brzo venulo. Često su ljudi iz šume donosili u tu svrhu bršljanovo¹⁸ lišće. Toga je dana cijela obitelj odlazila na

12 Ivana Tadić zapisala je 2009. god. Kazali su joj njezina baka Marija Tadić, rod. Mladin, rođena u Srijanima, 21. ožujka 1933. god. i njezin djed Ivan Tadić, rođen u Srijanima, 18. ožujka 1963. god. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

13 Antonija Čevra zapisala je 2009. godine u Dugopolju. Kazivala joj je njezina baka Ana Čevra (rođena Smodlaka, koja se rodila u Dugopolju 1936. godine i još uvijek ondje živi). Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

14 Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. g. u Badljevine kod Pakraca, a kazivali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rod. 1936. g.). Otac kazivačice bio je Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rod. 1934. g.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rod. 1935. g.). Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

15 Katarina Brstilo zapisala je 24. travnja, 2011. godine u Medovom Docu. Kazivali su joj Toma Brstilo pok. Stipana rođen je 9. 6. 1951. godine u Medovu Docu i Mijo Brstilo pok. Jure rođen je 28. kolovoza, 1941. godine u Medovu Docu. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

16 *Šamatorija* — ograđeni prostor oko crkve koje služi i kao groblje.

17 Anamarija Ivkošić zapisala je 20. 08. 2010. u Podbablju. Kazivao joj je Marko Čapin, rođen 1933. god. Rkp. FF ST, sv. 2010., Z.

18 U kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan se povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost. Bršljan čvrsto prijanja uz podlogu, čime simbolizira privrženost i vječni osjećaj. Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, prir. Anđelko Badurina, Zagreb, 1990, 178. Vidi također: R. Ivančević, Uvod u ikonologiju (u istom leksikonu).

groblje, polagala vijence i cvijeće i palila svijeće. Uz molitvu i šutnju odavala se zahvalnost svima onima kojih više nije bilo među živima. Dok su mnogi uz sjetne uspomene stajali uz grobove, djeca su od rastopljenih dijelova svijeća pravila kuglice i igrala se s njima. Toga je dana svako domaćinstvo palilo u kući svijeće koje su gorjele duboko u noć.¹⁹

U Busovači, *Dušni dan* ili *Dan mrtvih* u narodu je poznatije kao *Mrtvo spomenuće*. Na taj se dan ide na groblje na mise koje se održavaju u čast i spomen najdražih. Pale se svijeće i nosi cvijeće koje se pravi samo prigodno za taj dan.²⁰

Na *Mrtvi dan* ili *Dušni dan* u Kaštel Kambelovcu i Kaštel Gomilici gorjele bi mnoge svijeće. Palili su se *maoleti*, smotuljci od duge uske voštanice isprepleteni i išarani. *Ne šterike, u stvari bilo je i šterik, ali više je bilo maoleti*. Djevojke su ih nosile u velikim rupcima, a za djecu je bilo i manjih.²¹

Nije se toliko cvijeća stavljalalo kao danas, *ali bi se uvijek užega lumin*²². U lumin se žrtvovalo maslinovo ulje, *i nije se smjelo vidjeti, nego da to samo gori za njih, za duše mrtvih*.²³

U Slatinama kod Trogira za svakog bi umrlog bila upaljena po jedna *kandelala*.²⁴

Prognani Hrvati iz Mrkonjić Grada u vrijeme Svih svetih i Dušnoga dana rado se sjećaju svojih mrtvih i u krugu obitelji obilaze njihova počivališta; uređuju grobove, pale svijeće i mole za spasenje njihovih duša. To je dan kada se osjeća najveća povezanost s pokojnima. U poslijeratno vrijeme, kada su katolici toga kraja raseljeni po cijelome svijetu, ti blagdani ih vraćaju u rodni kraj, na grobove najmilijih. To je jedna od rijetkih prilika kada se obitelji i prijatelji sastaju u kraju iz kojega su potekli.²⁵

U Hercegovini su obilasci groblja uzeli maha tek šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća.²⁶

19 Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. g. u Badljevinu kod Pakraca, a kazivali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rod. 1936. g.). Otac kazivačice bio Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rod. 1934. g.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rod. 1935. g.). Rkp. FF ST, sv. 2012., S.

20 Sladana Miličević zapisala je 2010. godine u selu Ravan kod Busovače. Kazivali su joj njezin spomenuti djed Vlatko rođen 30. svibnja 1939. godine i njezina baka Milica Petrović. Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

21 Irena Šolić zapisala je 2. svibnja 2010. godine. Kazala joj je spomenuta Magdalena (Mandina) Žaja. Rkp. FF ST, sv. 2010., S. Usp. Frane Bego, *Kaštel Kambelovac, Kaštel Gomilica*, Bijaći, Slobodna Dalmacija, Split, 1991., str. 266.

22 *Lumin* — dušica koja gori za mrtve; *uljenica* za pokojnika.

23 Ivana Miletić zapisala je 2011. godine. Kazala joj je Marija Vlašić, djevojački Prižmić, rođena je 29. 12. 1921. godine u Veloj Luci. Djetinjstvo i mladost je provela u Dubrovniku, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Poslije se odselila u Velu Luku, gdje živi sve do danas. FF ST, sv. 2011., S.

24 Sanja Domić zapisala je 2011. godine u Slatinama kod Trogira. Rkp. FF MO, sv. 2011., PDS.

25 Gabrijeli Kotromanović kazivao je 2010. godine Slavko Kotromanović (rod. 1951. god.) iz Mrkonjić Grada. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

26 Jerko Suton, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar, 1968., str. 124. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)

3. *Molitve i pomaganje sirotinji*

U Veloj Luci u kućama se osam dana molila krunica (*ruzarije*).²⁷ U Donjim Mamićima kod Gruda *na Mrtvi dan nisu se mise govorile po grobljima kao sada*. U rano jutro išlo se na misu, na ispovijed i pričest. Poslije mise molilo se za pokojne. Koliko je tko imao pokojnih, toliko je puta izlazio iz crkve, vraćao se unutra, izmolio pet Očenaša, pa sve tako redom, koliko je god imao svojih pokojnih, te pokojnih prijatelja, kumova. Ti obredi zvali su se *oprosti*.²⁸

Na Visu su taj blagdan štovali *partijci i karšćani*, samo što su *jedni redili i obilazili grobove i nosili cvijeće*²⁹, a *drugi su uz to išli u crkvu, činili procesije*³⁰ i molili Boga za *duše od pargatorija*³¹.

Vodičani tijekom osmine pred Dušni dan *izvode staru »Jutarnju za pokojne«. Prije se to odvijalo ujutro, a sad se to odvija popodne kad muški pjevaju obrede na groblju, a uvečer u crkvi bude misa*.³² Na Mrtvi dan ili Dušni dan u Kaštel Kambelovcu i Kaštel Gomilici ujutro su se služile tri mise. Prije bi se pjevala *misa Jutarnja*.³³

Dušni dan u Hercegovini naziva se *Mrtvi dan*. Stari je običaj da se na taj dan plaćaju mise za pokojne, *sluša se misa u crkvi i mole potpuni oprosti za pokojne*.³⁴

U Krivodolu kod Imotskoga na Mrtvi dan misli se na sve svoje drage pokojnike, na rodbinu, prijatelje, sve one kojih više nema na ovom svijetu. Moli se za njih i za njihove duše. Ide se na misu koja je njima posvećena.³⁵

27 Ivana Miletić zapisala je 2011. godine. Kazivala joj je spomenuta Marija Vlašić. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

28 Marijani Čolak kazivala je tijekom rujna 2007. godine u Donjim Mamićima Anda Čolak (djev. Banožić, rod. 1948. god.). Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

29 Karmen Ivanišević zapisala je 2010. godine. Kazivala joj je Dobrila Cvitanović, djev. Linčir, rod. 1960., u Splitu. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

30 Procesija je vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto ili se, obilazeći, vraća na polazno mjesto. U procesiji se uvijek nosi neka sakralna stvar ili znak. U kršćanstvu se procesije javljaju s odobrenjem kršćanstva u 4. st. kada su se u Rimu svakodnevno u drugoj crkvi sakupljali vjernici i potom kretali prema crkvi u kojoj će se održati euharistijska liturgija. U 11. i 12. st. procesije su se održavale u deambulatoriju, posebnome dijelu crkve. U srednjovjekovlju su posebno bile razvijene procesije s relikvijama kršćanskih mučenica i mučenika. U 16. st. najčešće su bile euharistijske procesije s hostijom u pokaznici. Na čelu procesije bio je križ, potom djeca, pa muškarci, zatim svećenici, niži po časti, iza njih viši, te najčasniji koji nose sakralni predmet. Na kraju povorke išle su žene. Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, prir. Anđelko Badurina, Zagreb, 1990, 487–488. Vidi također: R. Ivančević, Uvod u ikonologiju (u istom leksikonu).

31 *Pargatorij* — čistilište.

32 Antonija Klarendić zapisala je 2010. godine u Vodicama. Kazivali su joj njezina baka Antica Juričev–Sudac (rod. Juričev–Martinčev) rođena u Vodicama 1923., majka Marija Klarendić (rod. Juričev–Sudac) rođena u Vodicama 1957. i vodički župnik don Frane Šimat rođen 1935. godine u Tisnom. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

33 Irena Šolić zapisala je 2. svibnja 2010. godine. Kazivala joj je Magdalena (Mandina) Žaja rod. Perišin, rođena je u Kaštel Kambelovcu, 1929. godine. Živi u Splitu. Rkp. FF ST, sv. 2010., S. Usp. Frane Bego, *Kaštel Kambelovac, Kaštel Gomilica, Bijaći*, Split, 1991., str. 266.

34 Jerko Suton, *nav, dj.*, str. 124.

35 Maja Bašić zapisala je 2011. godine. Kazivao joj je Ljubomir Bašić, rođen 1930. godine u Krivodolu kod Imotskoga. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

U duvanjskome kraju za Sve svete i na Dušni dan vjerovalo se da će se onoliko duša izbaviti iz čistilišta, koliko se puta posjeti groblje i crkva. Stoga se po nekoliko puta ulazilo u crkvu i molilo za duše u čistilištu. U zadnje vrijeme na taj dan mise se služe po grobljima, a ne u crkvi.³⁶

Stari je vrgorački običaj moliti uz svaku grobnicu i nabrajati imena pokojnika koji tu počivaju. Taj običaj sačuvao se do naših dana iako je *sve manje svijeta koji čeka ispred svog groba*.³⁷

Blagdani Svi sveti i Dušni dan u duvanjskom kraju nekoć su se obilježavali jedino molitvom u crkvi. Malo se pažnje posvećivalo posljednjim počivalištima. Većina groblja nisu bila ograđena kao danas niti su se posjećivali grobovi najmilijih tijekom tih blagdana. Uzroci tomu nalazi se u turskoj okupaciji od 1463. do 1878. godine. Turci su kršćanima zabranjivali osnivati groblja na pristupačnim mjestima. Od 444 crkve, koliko ih je u Bosni i Hercegovini bilo do turske okupacije,³⁸ Turci nisu porušili samo dvije crkve, one svetoga Ive u Podmilačju kod Jajca i u Varešu.³⁹ Zbog toga je hrvatski katolički puk bio prisiljen slušati misu na grobljima i na skrovitim mjestima kako ih Turci ne bi opazili i poubijali. Izreka »Pokaži mi kakvo je groblje, odmah ću ti reći kakvo je selo« kao i svakodnevna molitva za pokojnike zorno svjedoče kult pokojnika. Groblja su poprilično uređena između šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Otada se dužna pažnja posvećuje njihovu uređenju te se posjećuju na blagdan Svih svetih i Dušni dan.

U Medovom Dolcu kod Imotskoga na Dušni dan sijala se pšenica. Ujutro, u četiri sata, bila je misa i poslije se išlo na rad u polje, ali nije se smjelo raditi sebi, nego se pomagalo sirotinji i udovicama.⁴⁰ U Imotskoj krajini obilježavanje Svih svetih i Dana mrtvih nije se mnogo promijenilo. Vjernici prije blagdana plaćaju mise za svoje pokojne. Na sam blagdan dolaze na svetu misu, a poslije mise idu do grobova svojih umrlih, stavljaju cvijeće i svijeće, čekaju svećenika da dođe i *kaže molitvu*. Inače se svaka prva nedjelja u mjesecu zove *zadnji dan* i tada se čitaju imena svih umrlih u tom mjesecu, a *to se održalo i danas*.⁴¹

36 Marija Šarić zapisala je 2011. godine. Kazao joj je Božo Šarić, rođen 20. siječnja 1953. u Tomislavgradu. Tu je proveo djetinjstvo i mladost te završio osnovnu i srednju školu. Oženio se Anicom Šarić u dobi od 22 godine. U tom braku dobio je sina i kćer. Znatan dio života proveo je radeći u inozemstvu, u Njemačkoj. Trenutno živi u Splitu. Rkp. FF MO, sv. 2011., S.

37 Tea Jukić zapisala je 2010. godine. Kazivao joj je Ljubomir Markotić rođen u Vrgorcu 1946. Rkp. FF MO, sv. 2010., Z.

38 Vidi: Stjepan Duvnjak, *Sveti Ilija i sveti Juraj — zaštitnici Bosne*, u: Zbornik o Marku Dobretiću, Općina Dobretići, Marko Karamatić (ur.), Sarajevo–Dobretići, 2008, 36–39.

39 *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini. Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini 1991.–1996.*, Banja Luka–Mostar–Sarajevo–Zagreb 1997, 248. Crkvu svetoga Ive u Podmilačju 1. ožujka 1993. godine srpska vojska miniranjem je potpuno uništila, kao i obje župne kuće te sve prateće objekte svetišta prethodno ih opljačkavši. Vanjski oltar i sjenicu za kip svetog Ive su uništili.

40 Katarina Brstilo zapisala je 24. travnja, 2011. godine u Medovom Docu. Kazivali su joj Toma Brstilo pok. Stipana rođen je 9. 6. 1951. godine u Medovu Docu i Mijo Brstilo pok. Jure rođen je 28. kolovoza, 1941. godine u Medovu Docu. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

41 Martina Knezović zapisala je u Imotskom. Kazivale su joj Marija Kilić, djev. Knezović (rod. 1951.), i Tonka Knezović, djev. Knezović (rod. 1959.). Obje su rodene i odrasle u Imotskom. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

Na Braču bi u četiri sata popodne bila velika procesija. Poslije crkve išlo se na groblje gdje je bio »Blagoslov mrtvih«. Onda bi se *išlo doma*. Sutradan, na Dan mrtvih, nosilo se cvijeće na groblje i palile su se *lumine*.⁴²

Na Dušni dan, u Slatinama kod Trogira bila bi rano misa za mrtve. Poslije mise *izašlo bi se vani na staro pa na novo groblje i molilo za mrtve*. Išlo se u *procesiji sa šterikama*. Svećenik bi *sa kadinjakom išao od greba do greba i da odrišenje mrtvima*. *Vjerovalo se da su duše mrtvih nakon toga obreda bile slobodne osam dana*. Sljedećih sedam dana bile su mise za pokojne. Osmi dan, na osminu, nakon mise opet se išlo *na groblja; pred crkvu i na novo groblje vezat mrtve do druge godine*. Vjerovalo se da se na Veliki petak i na Mrtvi dan ne smije dijete *ostaviti samo doma*.⁴³

U Donjim Mamićima kod Gruda *dopodne je bio neradni dan*. Popodne se išlo kući i radilo se, ali *o zemlji se nikad nije radilo*. Pomagalo se sirotinji.⁴⁴ Nekoć je u Hercegovini bio običaj, posebice u manjim mjestima i selima, da se u procesiji ide na groblje, ali danas taj običaj izumire.

4. Crkvena zvona

Crkvena zvona počela su se prvi put upotrijebljivati u Campaniji potkraj šestoga stoljeća. Prvotna im je namjena bila sazivanje svećenika, a od sedmoga stoljeća i vjernika na molitvu. U narodnome vjerovanju zvona simboliziraju magijsku moć tjeranja demonskih sila.

U Podbablju bi se cijeli dan molilo. Uvečer bi se sva čeljad skupila. Glava kuće bi molila *rozarije* i svi bi drugi za njim molili. U čašu bi se stavila najprije voda i ulje, a na ulje bi se užegao lumin i on bi gorio cijelu noć, dokle god se ulje ne potroši. Čeljad bi negdje oko ponoći išla na groblje paliti *voščane* svijeće koje su bile velike kao podlanica, a i veće. Te svijeće stavili bi na grobove, a trebale bi izgorjeti do prve jutarnje mise koja bi bila u šest ujutro. Bio bi mrkli mrak, *a i hladno bi bilo, sve neka tišina, a svijeće bi gorile oko svakog groba i svi bi se molili. S večeri Svih svetih na Mrtvu noć cijelo selo bi zvonilo za umrle duše*.⁴⁵

Na *Dan mrtvih* u Zagvozdu stari je običaj da se ide na Groblje svetoga Križa i da se zvoni za najmilije *koji nas gledaju s neba*. Svako selo ima točno određen sat kada zvoni, a Prodani bi, primjerice, većinom bili na redu iza ponoći. Zvuk zvona čuo bi se po cijelom Zagvozdu i poticao bi ljude na razmišljanja i molitve. *Onaj koji zvoni osjeća najveću muku, njegova sjećanja su najveća, jer težina zvona i*

42 Vendi Bilandžić zapisala je 2012. godine. Kazivao joj je Josip Bezmalinović iz Povlja na Braču. Rođen je 19. travnja 1926. godine u Poveljima. Cijeli život proveo je na otoku Braču, pjevao u crkvenome zboru za što je prije dvije godine dobio i Povelju Svetoga Oca Benedikta XVI. Rkp. FF ST, sv. 2012., S.

43 Sanja Domić zapisala je 2011. godine u Slatinama kod Trogira. Rkp. FF MO, sv. 2011. PDS.

44 Marijani Čolak kazivala je tijekom rujna 2007. godine u Donjim Mamićima spomenuta Anda Čolak. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

45 Anamarija Ivkošić zapisala je 20. 08. 2010. u Podbablju. Kazivao joj je spomenuti Marko Ćapin. Rkp. FF ST, sv. 2010., Z.

*svako spuštanje konopa tjeraju ga da sve jače izgovara molitve i sjeća se pokojnih.*⁴⁶ Na Sve svete uvečer, u Slivnu kod Imotskoga, *kad je sve obasjano svijećama i cvijećem, zvoni zvono do kasno uvečer.* Na Dan mrtvih isto tako, *u tri sata poslije ponoći zvoni se za spomen pokojnima.*⁴⁷

U Lokvičićima na *Mrtvi dan* bi cijelu noć za *pokojne zvono zvonilo*. Skupilo bi se desetak zvonara. Tada se obavezno plaćala misa, odlazilo na groblje, stavljalo cvijeće i pošćropilo⁴⁸ svetom vodom.⁴⁹

Prije *Mrtvog Dana*, u Krivodolu kod Imotskoga, prije podne ili u toku dana nosi se cvijeće na groblje, a ako netko ne stigne, cvijeće nosi na *Mrtvi dan*. Na grobovima se *užigaju* svijeće. Nekoć bi netko zapalio voštane svijeće, netko *ferallice* koje bi pripremio kod kuće. Svijeće su se pravile tako da se u čašu ulije pola vode, pola ulja, pa se stavi lumin na plovak od pluta i odozgo se stavi malo lima da ne potone. Lumin bi tako plivao i gorio dok ima ulja. To su svijeće uljanice, dušice. Te svijeće pale se kad zvona uvečer zazvone, a sutra popodne gasile bi se ili ostavljale da gore dok ulje traje.⁵⁰

Zaključak

Tridesetak primjera običaja i obreda navedenih u radu svjedoči duboku ukorijenjenost Hrvata u kršćansku civilizaciju.

Dušni dan karakteriziraju: tišina, sjećanja i molitve za pokojne, plaćanje misa za pokojnike, obred oprost, pomaganje sirotinji i zvonjava crkvenih zvona. Pučki nazivi *Mrtvi dan*, *Mrtvo spomenuće* i *Dan mrtvih* nisu u suglasju s kršćanskom naukom jer duša je besmrtna. O kultu duše u kulturnoj baštini Hrvata, pored ostaloga, svjedoče molitve za duše u čistilištu, te *dušice* — svječiće koje se pale na taj dan.

U novije vrijeme običaji obilazaka groblja, nošenje cvijeća na grobove i paljenje svijeća pomaknuli su se s Dušnoga dana na blagdan Svih svetih. Razlozi tomu mogući su jer je blagdan Svih svetih neradni dan.

46 Petra Prodan zapisala je 2011. godine u Zagvozdu. Kazala joj je Iva Prodan pok. Cvitana. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

47 Kristina Šimić zapisala je 2012. godine u Slivnu kod Imotskoga. Rkp. FF ST, sv. 2012., S.

48 Šćropljenje je obred kojim svećenik ili biskup šćropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domovi, štale, dvorišta, vrtovi i sl. s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga postanja i nalazi se u mnogim religijama (lustracija). U kršćanskoj civilizaciji obred šćropljenja u sakramentu krsta postoji od samih početaka. Osim sakramenta krsta, u Katoličku crkvu obred je uveden preko galikanske Crkve u 15. stoljeću. Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, prir. Anđelko Badurina, Zagreb, 1990, 560. Vidi također: R. Ivančević, Uvod u ikonologiju (u istom leksikonu).

49 Tanji Pezo u prosincu 2008. godine u Splitu kazala je Slava Pezo, djev. Bekavac, rođena 1947. godine u Lokvičićima. Rkp. FF ST, sv. 2008., D.

50 Maja Bašić zapisala je 2011. godine. Kazao joj je spomenuti Ljubomir Bašić. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

Išeznuo je negdašnji sporadični običaj da se pokojnicima na grobove nose i ostavljaju neka jela ili bi se noću ostavljao prostrt stol s jelima i pićem (ili samo pićem).

Ostalo je samo sjećanje kako je nekoć na tu svetkovinu cijelu noć desetak muškaraca zvonilo crkvenim zvonima. Samo je u narodnome pamćenju ostalo kako se ne tako davno pomagalo sirotinji na svetkovinu Dušnoga dana. Obred oprosta također je ostao samo u narodnome pamćenju. Bilo bi iznimno dobro kada bi se taj običaj revitalizirao i kada bi se uopće više vraćali tradicijskim vrijednotama. Tradicijska kultura sadrži odgovore na mnogobrojne izazove suvremenoga potrošačkog mentaliteta. I zbog toga, od iznimne je važnosti poznavati svoju baštinu, čuvati je i prenijeti pokoljenjima u nasljeđe. To je civilizacijski čin koji pokazati odnos prema davno upokojenim precima i odnos pokoljenjima.

All Souls' Day and Croatian Cultural Heritage

Marko Dragić *

Summary

The tradition of commemorating the faithful departed stems from the 7th century. All Souls' Day was introduced in the year 998 by Saint Odilo, a Benedictine Abbot of Cluny. Pope Clement V officially established this feast day in 1311. All Souls' Day (the commemoration of all dead faithful) is a day when the Church remembers the faithful departed. It is celebrated on November 2, but if the feast day falls on a Sunday, it is celebrated on November 3. The feast day has been virtually unexamined in Croatian scholarly literature. Therefore, this paper avails itself of contemporary field notes containing information compiled between 2007 and 2012 in the Republics of Croatia and Bosnia and Herzegovina. In the paper there are more than thirty such notes originating in about thirty locations. All Souls' Day is characterized by visits to the cemetery, prayers, offering of Mass for the dead, indulgence rituals, helping the poor and tolling of church bells. These customs and rituals are interpreted in this work in a multidisciplinary fashion.

Key words: prayer, visits to the cemetery, flowers, candles, church bells, helping the poor

* Prof. Marko Dragić, Dr.Sc., Faculty of Philosophy, University of Split. Address: Sinjska 2, 21000 Split, Croatia. E-mail: mdragic@ffst.hr